

Studia Bezpieczeństwa Narodowego
Zeszyt 21 (2021)
ISSN 1508-5430, s. 99-116
DOI: 10.37055/sbn/146373

Instytut Bezpieczeństwa i Obronności
Wydział Bezpieczeństwa, Logistyki i Zarządzania
Wojskowa Akademia Techniczna
w Warszawie

National Security Studies
Volume 21 (2021)
ISSN 1508-5430, pp. 99-116
DOI: 10.37055/sbn/146373

Institute of Security and Defense
Faculty of Security, Logistics and Management
Military University of Technology
in Warsaw

ANALIZA BEZPIECZEŃSTWA POLSKI ZE WZGLĘDU NA SĄSIEDZTWO UKRAINY

THE ANALYSIS OF POLAND'S SAFETY IN RELATION TO VICINITY OF UKRAINE

Natalia Kucińska

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Abstrakt. Celem niniejszego artykułu jest scharakteryzowanie wpływu sąsiedztwa Ukrainy na bezpieczeństwo Polski. Przedstawiono w nim pozytywne i negatywne aspekty relacji polsko-ukraińskich, a także zdefiniowano pojęcia z zakresu geopolityki oraz bezpieczeństwa. Opisane zostały stosunki polsko-ukraińskie i pozycje międzynarodowe obu państw. Zwrócono również uwagę na zagrożenia ze strony Ukrainy oraz możliwe sposoby przeciwdziałania im. Artykuł kończą wyniki ankiety badającej poczucie bezpieczeństwa wśród studentów PWSZ Chełm.

Słowa kluczowe: Polska, Ukraina, sąsiedztwo międzypaństwowe, bezpieczeństwo, geopolityka

Abstract. The purpose of this article is to characterise the influence of the Ukraine's vicinity on the safety of Poland. The article presents both positive and negative aspects of Polish-Ukrainian relations, as well as defines terms from the scope of geopolitics and safety. The article also describes Polish-Ukrainian relations and international positions of both countries, as well as draws attention to threats from the side of Ukraine and possible ways to counteract them. The article ends with results of a poll that examined the feeling of safety among the students of PWSZ Chełm.

Keywords: Poland, Ukraine, national vicinity, safety, geopolitics

Wstęp

Geopolityka i bezpieczeństwo to dwie oddziałujące na siebie dziedziny. Rozwój międzynarodowy wymaga odpowiedniego poziomu bezpieczeństwa, bez

którego państwa ani różnego rodzaju podmioty międzynarodowe nie są w stanie funkcjonować prawidłowo. Wszystkie zdarzenia na świecie dzieją się w określonej przestrzeni, również te, które rozgrywają się pomiędzy Polską i Ukrainą. Kwestię tę dobrze scharakteryzował J. Bartosiak w książce *Rzeczpospolita między lądem a morzem. O wojnie i pokoju*. „Opowieść o państwie polskim to zawsze opowieść o przestrzeni. Co więcej, musi to być opowieść o przestrzeni rozległej. Z powodu szczególnego położenia geograficznego Rzeczypospolitej będzie to zawsze myślenie o przestrzeni zdecydowanie większej niż granice polityczne państwa w danym momencie dziejowym. Dotyczy to również okresu największego terytorialnie rozkwitu lądowego imperium Rzeczypospolitej w XVII wieku. Losy naszego państwa niezmiennie powiązane były z obowiązkiem myślenia przestrzenną, a zatem myślenia geopolitycznego. Zmuszało do tego położenie na styku Europy morskiej i Europy kontynentalnej, przypominającej bardziej bezkresne obszary Eurazji niż Europy Zachodniej, którą znamy znad pełnych życia brzegów Atlantyku. Położenie w trzonie Europy – na Nizinie Środkowoeuropejskiej komunikującej największe potęgi świata – powodowało konieczność zmagania się z siłami całych niemal kontynentów oraz największych mocarstw oddziałujących na naszą przestrzeń, decydując tym samym o losie Rzeczypospolitej” (Bartosiak, 2018, s.29-31.).

Charakterystyka pojęć – geopolityka i bezpieczeństwo

Ze względu na wieloznaczność geopolityka jest terminem trudnym do zdefiniowania. W celu łatwiejszego zrozumienia tego pojęcia, warto pochylić się nad jej definicją encyklopedyczną.

1. „Doktryna polityczna powstała na przełomie XIX i XX w., głosząca tezę o istnieniu istotnych zależności między środowiskiem geograficznym a charakterem i tendencjami rozwojowymi państw oraz ich ekspansją polityczną” (Anon., 2020).
2. Doktryna polityczna głosząca, że zjawiska, procesy i fakty polityczne są wyznaczane przez warunki geograficzne; położenie geograficzne jakiegoś obszaru wpływające na jego sytuację polityczną (Geopolityka (Anon., 2020).

Należy również pamiętać o definicjach stworzonych przez twórców i badaczy tej dziedziny (Sykulski, 2013, s.10-11.). Zdaniem Rudolfa Kjelléna geopolityka „to nauka o państwie jako organizmie geograficznym lub zjawisku w przestrzeni” (1916). Z kolei Karl Haushofer uważał, że jest ona „badaniem politycznej formy życia w naturalnej przestrzeni życiowej” (1943). Według Nicolasa Spykmana geopolityka jest „nauką pozwalającą na dokonanie oceny ciężaru politycznego mocarstw na tle ich specyficznej pozycji w świecie” (1944), a zgodnie z definicją Leszka Moczulskiego to „dziedzina nauki zajmująca się zmiennymi układami sił na niezmiennym przestrzeni, zajmuje się badaniem przestrzennej struktury politycznej na tle fizycznej struktury geograficznej” (1999). Carlo

Jean twierdził, że „geopolityka jest metodą rozumowania służącą konceptualizacji przestrzeni w wymiarach materialnych i niematerialnych, w celu poddania analizie sytuacji międzynarodowej oraz wyodrębnienia możliwości, celów i polityki (1995)”. Wymienieni myśliciele uznają położenie danego państwa za najważniejszy obszar zainteresowań geopolityki. Zastanawiają się oni nad tym, dlaczego dany kraj zajmuje określony obszar w świecie oraz jak wpływa to na rozwój państwa. Równie istotne są zmiany zachodzące w czasie i przestrzeni – dlaczego zaistniały i gdzie miały miejsce.

Stosowanie geopolityki w praktyce oznacza użycie jej we własnym działaniu jako geopolityki stosowanej. Dla lepszego pojmowania i reagowania na zdarzenia konieczne jest myślenie kategoriami konfliktów oraz obszaru, na którym się dzieją (Macała, 2010, s.19-20.).

Geopolityka dzieli się na kilka subdyscyplin. Astropolityka wraz z astrostrategią odnoszą się do wykorzystania przestrzeni kosmicznej w prowadzonej polityce (Sykulski, 2009, s.9). Z kolei geoeconomia skupia się na występujących na świecie relacjach gospodarczych i ekonomicznych (Haliżak, 1995, s.33.). Wyodrębniono również geohistorię, która analizuje procesy historyczne przy pomocy technik geopolitycznych (Moczulski, 2010, s.76-77.). Geostrategia natomiast jest nauką stosowaną zajmującą się badaniem geograficznych warunków realizacji celów politycznych przez państwo w tym prowadzenia wojny (Skrzyp, 1998, s.6.).

W debacie publicznej często wykorzystuje się pojęcia, których znaczenia nie do końca są dobrze rozumiane przez społeczeństwo. Jednym z nich jest położenie geopolityczne, które określa wpływ danej lokalizacji na świecie, np. położenie rzek w Europie, na politykę zagraniczną i bezpieczeństwo państw (Sykulski, 2013, s.23-46.). Do scharakteryzowania położenia geopolitycznego należy wziąć pod uwagę takie aspekty jak występowanie złóż surowców, dostęp do mórz czy spławność rzek. Wyróżnia się także ośrodki siły, czyli zorganizowany politycznie obszar posiadający władzę centralną. Dla jego funkcjonowania konieczne jest zachowanie ciągłości historycznej, która wiąże się z istnieniem stałego punktu odniesienia w czasie i przestrzeni. Obligatoryjne jest posiadanie niezmiennego w czasie rdzenia geopolitycznego stanowiącego centrum tego ośrodka (Sykulski, 2009, s.46.). Literatura przedmiotu wskazuje na istnienie obszarów buforowych. Położone na pograniczu różnych terenów i kultur społeczności chronią rdzenne terytorium państwa przed atakami obcych. W przypadku Polski będzie to obszar dawnych Kresów Wschodnich (od Inflant przez Białoruś do Naddniestrza) zabezpieczający kraj przed atakiem z Rosji (Bartosiak, 2020). W kontekście Ukrainy ważnym pojęciem jest stworzenie geopolitycznego, który został zdefiniowany przez Z. Brzezińskiego w następujący sposób: „to państwo, którego znaczenie nie wynika z jego potęgi czy ambicji, lecz raczej z ważnego położenia geograficznego i skutków jego potencjalnej niestabilności dla zachowań graczy geostrategicznymi” (Brzeziński, 1998, s.4.). Możliwość stania się przez państwo sworzniem jest zależna od położenia geograficznego dlatego, że dzięki niemu kraj ten może utrudnić bądź ułatwić istotnemu graczowi

na arenie międzynarodowej dostęp do konkretnego punktu na świecie. Obecnie miano sworzni geopolitycznych mają Azerbejdżan, Iran, Korea Południowa, Turcja i Ukraina (Brzeziński, 1998, s.41.).

Państwa nie są jednostkami położonymi w pustej przestrzeni, dlatego wymaga się od nich prowadzenia polityki zagranicznej. Jest to zorganizowany i skierowany na zewnątrz wysiłek państwa, podporządkowany osiągnięciu jego żywotnych interesów, który wyraża się w kształtowaniu jego zewnętrznego otoczenia (tworzeniu i sprzyjaniu relacji oraz sytuacji korzystnych, zapobieganiu i usuwaniu sytuacji niekorzystnych) (Halizak, Kuźniar, 2006, s.122.).

Polityka zagraniczna stanowi nieodłączną część polityki państwa, która pozwala na jego swobodny rozwój, suwerenność oraz bezpieczeństwo. W prowadzeniu polityki zagranicznej należy zwrócić uwagę na czynniki nazywane uwarunkowaniami. Wśród nich można wyróżnić terytorium, ludność i ekonomię.

Warto wspomnieć o dyplomacji, która łączy w sobie bezpieczeństwo, politykę zagraniczną i geopolitykę. Pozwala ona na realizację przez państwo zadań polityki zagranicznej, np. wstąpienie do organizacji międzynarodowej oraz wzmacnianie bezpieczeństwa państwa przy pomocy sojuszy militarnych. Dyplomacja obejmuje procedury, kadry, prawo oraz środki materialne. Odpowiada za nią minister spraw zagranicznych wraz z podległym mu ministerstwem spraw zagranicznych. Należy pamiętać o tym, że uprawnionymi do reprezentowania państwa na arenie międzynarodowej są również głowa państwa (prezydent, monarcha), szef rządu oraz często premier.

Poczucie bezpieczeństwa jest istotną potrzebą ludzi, ponieważ jego brak utrudnia im funkcjonowanie i rozwój. W związku z tym, że jest to stan wewnętrzny człowieka, dla każdego z nich poczucie bezpieczeństwa może oznaczać coś innego. Odnosi się ono do człowieka, czyli jest antropocentryczne, oraz zawiera w sobie wiele dziedzin i aspektów, dlatego można przyjąć, że jest pojęciem wszechstronnym.

Bezpieczeństwo to stan, w którym osoba nie czuje jakiegokolwiek zagrożenia, może swobodnie funkcjonować oraz się rozwijać. Swoje cele i plany realizuje bez poczucia strachu. Poczucie bezpieczeństwa jednostki objawia się najczęściej jako brak utraty pracy, środków do życia oraz zdrowia (Anon., 2013).

Bezpieczeństwo można rozumieć w sposób pozytywny lub negatywny. Pierwszy z nich odnosi się do możliwości przetrwania, posiadania i swobodnego rozwoju jednostki, a drugi dotyczy braku zagrożeń, ochrony ważnych wartości wewnętrznych (Zięba, 1999, s. 28.). Funkcjonują także trzy wymiary bezpieczeństwa: podmiotowe – pewność przeżycia jednostki; przedmiotowe – możliwość posiadania przez jednostkę i rozwoju; procesualne – chęć do zmian (Zięba, 1999, s. 30.) Wyróżnia się również istotę bezpieczeństwa, czyli jest pewność i swoboda przetrwania. Świadomość, że w świecie nic nie jest stałe i pewne pozwala na zmniejszenie poczucia niepewności (Jakubczak, Flis, 2006, s.16.).

Omawiając pojęcie bezpieczeństwa, warto przyjrzeć się także obszarom znajdującym się w obrębie jego zainteresowania, np. stosunku do państwa. Bezpieczeństwo

międzynarodowe koncentruje się na tym, jak wyglądają relacje pomiędzy państwami a instytucjami międzynarodowymi. Dobry układ może przyczynić się do zlikwidowania części zagrożeń, utrzymania pokoju na świecie, pozwolenia na zaistnienie współpracy w ramach umów i norm międzynarodowych. Dzięki temu państwa mają zapewnioną możliwość pokojowego rozwoju oraz przetrwania (Cziomer, Zyblikiewicz, 2007, s.156-157.)

Z kolei bezpieczeństwo narodowe to stan powstały, gdy państwo stworzone przez dany naród, jest dobrze chronione i zabezpieczone przy wykorzystaniu wielu środków państwowych. Jest ono najważniejszym aspektem działalności państwa, a przy tym ciągłym procesem pozwalającym na spokojny, nieprzerwany rozwój bez jakichkolwiek zakłóceń (Kitler, 2011, s. 22-31.)

Bezpieczeństwo zewnętrzne skupia się zachowaniu bezpieczeństwa poza państwem (Anon., 2020) natomiast bezpieczeństwo wewnętrzne powstaje w momencie wypełnienia przez kraj funkcji wewnętrznej, realizowanej dzięki prowadzeniu polityki bezpieczeństwa. Pozwala ona na ochronę życia i zdrowia obywateli oraz dóbr narodowych przed awariami, katastrofami i działaniami przestępczymi (Ściborek, Wiśniewski, Kuc, Dawidczyk, 2020, s. 54.)

Bezpieczeństwo państwa jest wynikiem dobrze zorganizowanej obrony przed możliwymi do wystąpienia zagrożeniami, a także utrzymaniem stabilności wewnętrznej i zewnętrznej kraju. Ten stan wyraża się stosunkiem potencjału obronnego do wielkości zagrożeń. Do jego wystąpienia są konieczne cztery czynniki: jakość życia obywateli, integralność terytorialna państwa, niezależność polityczna oraz przetrwanie państwa jako niezależnej jednostki (Ściborek, Wiśniewski, Kuc, Dawidczyk, 2020, s. 50-51.)

Bezpieczeństwo społeczne koncentruje się na zabezpieczeniu potrzeb socjalnych i społecznych obywateli oraz państwa w tym zakresie. Obejmuje wszystkie instytucje dbające o bezpieczeństwo społeczeństwa i wspomagające socjalizację obywateli (Ściborek, Wiśniewski, Kuc, Dawidczyk, 2020, s. 54.). Bezpieczeństwo ekonomiczne zaś odpowiada za zapewnienie swobodnego rozwoju gospodarki (Anon., 2021). Bezpieczeństwo militarne odpowiada za ochronę terytorium przed zagrożeniami z zewnątrz, gwarantuje ład i porządek wewnątrz państwa, a także przetrwanie narodu. Powstaje, gdy państwo utrzymuje siły zbrojne, zawiera sojusze wojskowe i posiada strategię reagowania na zagrożenia militarne (Kompała, 2015, s. 29-39.)

Charakterystyka wzajemnych relacji Polski i Ukrainy

Ukraina uzyskała niepodległość stosunkowo niedawno – 24 sierpnia 1991 r. Wcześniej była jedną z republik Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, jednak początki jej państwowości sięgają istnienia Rusi Kijowskiej (IX w.). Obecnie to republika parlamentarno-prezydencka, na czele której stoi prezydent Wołodymyr Zeleński. W państwie tym funkcjonuje również rząd wraz z premierem oraz działa

jednoizbowy parlament – Najwyższa Rada Ukrainy (Верховна Рада України) – wybierany na pięcioletnią kadencję. Stolicą państwa i siedzibą władz najwyższych jest Kijów. Ukraina to członek wielu organizacji międzynarodowych, m.in. Organizacji Narodów Zjednoczonych, Wspólnoty Niepodległych Państw, Międzynarodowego Funduszu Walutowego, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Rady Europy i Światowej Organizacji Handlu.

Rys. 1. Położenie Ukrainy na mapie Europy

Zródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Ukraina#/media/Plik:Ukraine_\(claims_hatched\)_in_Europe.svg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ukraina#/media/Plik:Ukraine_(claims_hatched)_in_Europe.svg). [dostęp: 7.04.2021]

Ukraina jest położona w Europie Wschodniej, ma dostęp do Morza Czarnego i Morza Azowskiego. Ze względu na swoje położenie na świecie i w Europie została określona jako sworzeń geopolityczny. Uzasadnia się to tym, że są państwa, których znaczenie nie wynika z ich potęgi czy ambicji, lecz z ważnego położenia geograficznego i skutków ich potencjalnej niestabilności dla zachowań graczy geostrategicznych (Brzeziński, 1998, s. 41.).

Powierzchnia terytorium Ukrainy wynosi 603,6 tys. km². Obszar podzielono na 24 obwody i dwa miasta wydzielone oraz Republikę Autonomiczną Krymu. Podział administracyjny i nazewnictwo to pozostałości Związku Sowieckiego. Gęstość zaludnienia nie jest równomierna – najwięcej osób zamieszkuje obszar Naddnietrza, Donbasu oraz centrum zachodnich obwodów (Zastawny, Kusiński, 2003, s. 13-15.)

Ukraińskie warunki naturalne są korzystne dla rozwoju gospodarczego. Żyźne gleby, w tym najbardziej żyźne czarnoziemy, bogate i różnorodne złoża oraz umiarkowany klimat kontynentalny (Zastawny, Kusiński, 2003, s. 19.). Zasoby naturalne są związane z budową geologiczną Ukrainy i można je podzielić na rudy metali, złoża niemetaliczne oraz surowce energetyczne. Dzięki wiedzy o rozmieszczeniu złóż, ich charakterystyce oraz składzie chemicznym będzie możliwe wydobycie w nowych miejscach w przyszłości (Zastawny, Kusiński, 2003, s. 31.). Gospodarka skupia się przede wszystkim na przemyśle, rolnictwie, transporcie i budownictwie. Stopniowo coraz większą rolę odgrywają usługi (Anon., 2020).

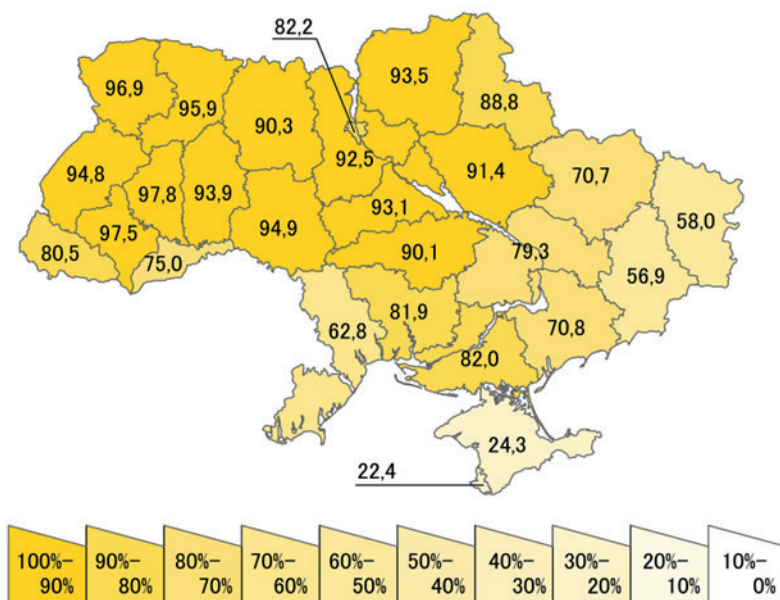
Rys. 2. Podział administracyjny Ukrainy

Źródło: <http://pl.maps-of-europe.com/maps/maps-of-ukraine/administrative-map-of-ukraine>.
[dostęp: 7.04.2021]

Ze względu na niski przyrost naturalny oraz emigrację mieszkańców do innych państw Ukraina jest państwem wyludniającym się. Według danych z Dziennika Statystycznego (Anon., 2020) 1 stycznia 2020 r. Ukrainę zamieszkiwało 41 902 416 osób (miasta – 29 139 346, wieś – 12 763 070). Strukturę społeczeństwa można podzielić według płci – 22 389 339 kobiet i 19 343 440 mężczyzn. Średnio na 1000 mężczyzn przypada 1157 kobiet.

Zauważalny jest dość wyraźny podział narodowościowy Ukrainy. Północną i zachodnią część kraju można określić jako ukraińską. Deklarowanym językiem jest ukraiński, a dominującą narodowością – ukraińska. Z kolei wschodnie i południowe tereny państwa są rosyjskojęzyczne, a przeważającą na nich narodowością jest rosyjska. Ilustruje to poniższa mapa.

Początki polskiej państwowości sięgają X w. Na przestrzeni stuleci Polska przeżywała okresy rozkwitów i upadków aż po utratę niepodległości. Obecnie jest republiką parlamentarną, posiada dwuizbowy parlament (Sejm i Senat), a władzę wykonawczą reprezentują prezydent (głowa państwa) i premier wraz z rządem. Siedzibą władz państwowych oraz stolicą kraju jest Warszawa. Polska to członek wielu organizacji międzynarodowych, m.in. Grupy Wyszehradzkiej, Rady Europy, Unii Europejskiej, Organizacji Traktatu Północnoatlantyckiego, Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie oraz Organizacji Narodów Zjednoczonych. Rzeczpospolita ratyfikowała również układ z Schengen.

Rys. 3. Osoby narodowości ukraińskiej na tle populacji w 2001 r.

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Ukraina#/media/Plik:Ukraine_census_2001_Ukrainians.svg. [dostęp 13.04.2021]

Rys. 4. Położenie Polski na mapie Europy

Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Polska#/media/Plik:Poland_in_European_Union.svg. [dostęp 15.04.2021 r.].

Polska znajduje się w Europie Środkowej i posiada dostęp do Morza Bałtyckiego. Wschodnia granica kraju (Rosja, Białoruś, Ukraina) jest jednocześnie wschodnią flanką NATO, a także wschodnią i zewnętrzną granicą Unii Europejskiej oraz

Strefy Schengen (Anon., 2021). To konkretne położenie w Europie jest niekorzystne ze względu na sąsiedztwo dwóch potęg – Rosji i Niemiec. Obszar polskiego państwa znajduje się między tymi państwami, co może skutkować prowadzeniem działań wojennych właśnie na terenie Rzeczypospolitej (potwierdzają to wydarzenia z okresu I i II wojny światowej). Takie położenie generuje również dodatkowe koszty związane z zabezpieczeniem granic państwowych. Ceny tej nie ponoszą inne państwa znajdujące się wewnątrz Strefy Schengen i NATO. Uwagę na niekorzystne położenie geopolityczne zwrócono w *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego z 2014 roku*. „Geopolityczne położenie Polski między Zachodem a Wschodem było najważniejszym strategicznym czynnikiem wpływającym na kształtowanie się tożsamości narodowej i państwowości polskiej oraz determinującym istotę i charakter interesów narodowych i celów strategicznych w dziedzinie bezpieczeństwa” (Biuro Bezpieczeństwa Narodowego, 2013)

Powierzchnia Polski wynosi 312,7 tys. km² i jest podzielona na 16 województw. Gęsto zaludnione są przede wszystkim obszary dużych miast, takich jak Warszawa, Łódź, Poznań, Gdańsk czy też obszar aglomeracji śląskiej. Warunki naturalne są dość korzystne dla rozwoju gospodarczego kraju. Pomimo że gleby są stosunkowo żyzne i urodzajne, wymagają stałego nawożenia i nawadniania. Z punktu widzenia rolnictwa nizinne ukształtowanie kraju ma pozytywny wpływ na jego rozwój, jednak niskie zasoby wodne są i będą w przyszłości utrudnieniem dla gospodarki (Anon., 2020). Obszar Polski jest bogaty w złoża naturalne. Wydobywa się przede wszystkim węgiel kamienny i brunatny, a także sól kamienną, rudy miedzi, siarkę oraz różnego rodzaju surowce skalne, np. granity, piaskowce i marmury (Anon., 2021). W gospodarce dominują usługi, ale istotnymi obszarami są także przemysł, rolnictwo i transport (GUS, 2021).

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego 30 czerwca 2020 r. w Polsce mieszkało 38 354 000 osób, w tym Na wsiach żyło 15 353 000 osób, a w miastach 23 001 000 (GUS, 2020). Na 100 mężczyzn przypadają 107 kobiet. Polska to jednolity narodowościowo i językowo kraj, ponieważ tylko około 4% mieszkańców deklaruje inną narodowość niż polska (GUS, 2020).

Relacje pomiędzy Polską a Ukrainą wyraźnie dzieli wstąpienie Polski do Unii Europejskiej. Na początku lat 90. XX w. nastąpił rozwój wzajemnych stosunków, a Polska podkreślała znaczenie ukraińskiej niepodległości (Kubaszczyk, Krzykowski, Żyła, 2019, s. 131-132.). Efektem tej współpracy było zawarcie *Traktatu między Rzeczypospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy z 18 maja 1992 roku* (Dz. U. RP 1992, nr 125, poz. 573). Stosunki polsko-ukraińskie cechuje zmienność, ponieważ po okresie rozwoju współpracy następuje ochłodzenie. Można jednak wyróżnić kilka istotnych momentów dla relacji obu państw. W latach 90. XX w. Polska starała się wspierać i promować Ukrainę na świecie, co poprawiło stosunki pomiędzy państwami. Podpisano wtedy memorandum: *Strategiczne partnerstwo Polski i Ukrainy*. Polskie działania przyniosły pozytywny skutek – Ukrainę

przyjęto do Inicjatywy Środkowoeuropejskiej i natowskiego programu *Partnerstwo dla pokoju* oraz podpisano Kartę NATO-Ukraina (Kubaszczyk, Krzykowski, Żyła, 2019, s. 132-134.). Na początku XXI w. zorganizowano w Warszawie konferencje *Ukraina w Europie* i *Rok Polski na Ukrainie*. Polscy politycy wspierali pomarańczową rewolucję, która miała przybliżyć Ukrainę do Europy. Próbowano załagodzić spory historyczne związane z wydarzeniami z XX w. – obroną Lwowa, rzezią wołyńską, Akcją Wisła. Polska wspierała Ukrainę podczas wydarzeń na kijowskim Majdanie w 2013 r., a po aneksji Krymu przez Rosję w 2014 r. próbowała ograniczać zapędy Rosji w kierunku ukraińskiego terytorium (Makar, 2016, s. 176-178; Mironowicz, 2012, s. 166-170, 266-270.) Warto pamiętać, że pomimo wszelkich działań i prób zbliżenia Ukrainy do Zachodu, Rosja pozostanie istotnym partnerem naszego sąsiada ze względu na położenie geopolityczne.

Zagrożenia płynące ze strony Ukrainy i sposoby ich przeciwdziałania

Pierwszym z zagrożeń płynącym ze strony Ukrainy są zaszłości historyczne. Wspólna historia obu państw zawiera wiele niewyjaśnionych kwestii i punktów spornych. Jednym z nich jest wojna polsko ukraińska (1918-1919 r.), której istotnym wydarzeniem było oblężenie Lwowa. Konflikt dotyczył niepodległości Galicji Wschodniej zamieszkałej przez Ukraińców i zakończył się zawarciem sojuszu (Klimecki, 2009, s. 373-383.). Bolesnym doświadczeniem dla obu narodów była tzw. rzeź wołyńska, czyli masowe mordy wykonywane na Polakach przez członków Ukraińskiej Powstańczej Armii. Najtragiczniejszym miesiącem był lipiec 1943 r. (zbrodniawołyńska.pl, 2021). Polacy nie zostali dłużni Ukraińcom i przeprowadzili akcję odwetową. Doszło do otoczenia wsi Pawłokoma na Podkarpaciu zamieszkałej przez ludność ukraińską. Przeszukiwano domy, a miejscową ludność zabijano lub prowadzono do miejscowej cerkwi. Miejsce miały również kradzieże (zbrodniawołyńska.pl, 2021). Władze Polski Ludowej prowadziły przesiedlenia ludności ukraińskiej na masową skalę. Przenoszono mieszkańców dawnych Kresów Wschodnich na tereny tzw. Ziem Odzyskanych. W czasie trwania tej akcji wysiedlono 140,5 tysiąca Ukraińców. Działania zostały przeprowadzone w sposób bezwzględny. Rodziny miały mało czasu na spakowanie swojego dobytku, którego i tak mogły zabrać stosunkowo niewiele (25 kg). Stworzyło to możliwość do kradzieży, zniszczeń budynków, mienia. Przesiedleńcom zakazywano przyjeżdżania w rodzinne strony przez wiele lat (dzieje.pl, 2009).

Sposobem przeciwdziałania zagrożeniom ze strony Ukrainy jest dojście do porozumienia w kwestiach spornych. Uznanie, że oba państwa skrzywdziły się nawzajem, będzie pomocne w budowaniu wspólnej polityki historycznej. Warto zadbać

o to, żeby dyskusje toczyły się bez emocji i opierały się na faktach. To dodatkowo wzmocni relacje polityczne.

W ciągu kilku ostatnich lat nasiliła się migracja z Ukrainy do Polski. Ma to związek z wydarzeniami kijowskiego Majdanu, wojną na wschodzie Ukrainy, aneksją Krymu przez Rosję, a także słabą sytuacją polityczną i ekonomiczną państwa. Migrację ułatwiają podobieństwa kulturowe oraz językowe. Napływ Ukraińców jest korzystny dla polskiej gospodarki, ponieważ boryka się ona z niedoborem pracowników (spadek ludności w wieku produkcyjnym). Migracja jest możliwa dzięki przepisom pozwalającym na migrację krótkookresową do 6 miesięcy bez konieczności starania się o zezwolenia na pracę (Jaroszewicz & Małynowska, 2018). Według danych Straży Granicznej w 2020 r. do Polski wjechało 3 769 682 obywateli Ukrainy i byli oni największą grupą cudzoziemców, która przybyła do kraju (Komenda Główna Straży Granicznej, 2021). Poprzez granicę polsko-ukraińską do Polski chcą się dostać również obywatele państw Bliskiego Wschodu uciekający do Europy w poszukiwaniu lepszego, spokojniejszego miejsca do życia. Często jednak robią to nielegalnie, dlatego są odsyłani do Ukrainy.

Powszechnym zjawiskiem będącym skutkiem sąsiedztwa jest przemysł wyrobów akcyzowych (alkohol, papierosy), nielegalnych przedmiotów, np. broni i narkotyków, oraz chronionych gatunków zwierząt. Jest to związane z chęcią szybkiego, łatwego zarobku, a sprzyja temu korzystna dla Polaków różnica cenowa. Za standardowe opakowanie papierosów na Ukrainie trzeba zapłacić ok. 10 zł, a w Polsce ok. 20 zł. Pomimo działań Służby Celno-Skarbowej i Straży Granicznej nielegalny proceder trwa i będzie trwał, ponieważ ludzie ciągle poszukują nowych sposobów łatwego dochodu, a ten sposób jest ciągle opłacalny.

Zarówno nielegalna, jak i legalna migracja, a także przemysł przedmiotów powodują stałą konieczność monitorowania granicy państwowej, co ze względu na nieustanne szkolenie funkcjonariuszy służb oraz inwestowanie w najnowocześniejszy sprzęt jest bardzo kosztowne. Przykładem takich działań są inwestycje prowadzone od 2017 r. w Straży Granicznej. Zakupiono różnego rodzaju środki transportu: samochody terenowe, motocykle, quady, śmigłowce, łodzie patrolowe. Wybudowano nowe wieże obserwacyjne, placówki SG, strzelnice i ośrodki szkoleniowe oraz zmodernizowano kilkanaście z nich (Straż Graniczna, 2021). Dodatkowo Służba Celno-Skarbowa i Straż Graniczna prowadzą nabór nowych funkcjonariuszy. Nielegalna migracja, przemysł papierosów, alkoholu, narkotyków i innych przedmiotów generują dla państwa ogromne straty finansowe w postaci zmniejszenia wpływów z podatków, konieczności utrzymywania ośrodków dla cudzoziemców, np. opiekania się nimi, jeśli ulegną wypadkowi. Jednak z sąsiedztwa z Ukrainą mogą płynąć również korzyści, np. wypełnienie luki na rynku pracy, eksport towarów lub wykonywanie tranzytu przez terytorium kraju, które dla przewoźników wiąże się z wnoszeniem opłat.

Jednym z zagrożeń płynących z Ukrainy są zagrożenia militarne. Armia ukraińska jest słaba i kiepsko wyposażona, a jej budżet podlega stałym cięciom. Nawet wydarzenia z Majdanu i Donbasu nie wpłynęły znacząco na jej poprawę. Dodatkowo wciąż trwająca wojna na wschodzie Ukrainy przyczynia się do destabilizacji państwa, co zagraża także bezpieczeństwu Polski. Rodzi to konieczność wzmocnienia struktur polskiej Straży Granicznej i wojska, ponieważ granica polsko-ukraińska to również zewnętrzna granica NATO oraz Unii Europejskiej. Słabe militarne państwo może szybko stać się celem ataku innego państwa, a przez to zagrażać swoim sąsiadom. Jeśli Ukraina zostanie zaatakowana przez Rosję, może stać się państwem upadłym i jednocześnie stworzyć możliwość do ataku na Polskę. Sposobem przeciwdziałania tym zagrożeniom będzie modernizowanie, unowocześnianie polskiej armii i Straży Granicznej.

Ukraina mierzy się z wieloma problemami związanymi ze środowiskiem naturalnym, ekologią. Część z nich może oddziaływać na polskie terytoria. Szkodliwe są zanieczyszczenia radioaktywne powstałe w wyniku katastrofy w Czarnobylu, zanieczyszczenia odpadami wynikającymi z koncentracji przemysłu i złej gospodarki odpadami, zanieczyszczenie rzek spowodowane nieprzemysłaną polityką gospodarczą, degradacją gruntów rolnych w wyniku ich nadmiernej eksploatacji (Telega, 2011, s.112.). Zła polityka ekologiczna Ukrainy może doprowadzić do wielu szkód w polskim ekosystemie, ponieważ zanieczyszczenia znajdujące się w rzece Bug mogą przedostać się do polskich rzek. Składowiska śmieci znajdujące się w pobliżu granicy mogą w przyszłości zanieczyszczać glebę i wody gruntowe. Pozostałości czarnobylskiej elektrowni, w tym ciągle emitowane do atmosfery promieniowanie, mogą przy pomocy wiatru dostać się do Polski i skażić środowisko. Aby im przeciwdziałać, należy prowadzić wspólną politykę ekologiczną, która będzie ograniczała skutki zaniechań w poprzednich latach.

Badanie poczucia bezpieczeństwa ze względu na sąsiedztwo Ukrainy wśród studentów PWSZ Chełm

W dniach 9-22.05.2021 r. przeprowadzono ankietę dotyczącą poczucia bezpieczeństwa ze względu na sąsiedztwo Ukrainy. Badanie wykonano zdalnie przy pomocy Formularzy Google, co pozwoliło na dotarcie do dużej grupy studentów. Kwestionariusz zawierał 6 pytań jednokrotnego wyboru. Uzyskano 228 odpowiedzi.

Pierwsze pytanie odnosiło się do płci ankietowanych. W badaniu wzięło udział 135 kobiet (59,2% ankietowanych) i 93 mężczyzn (40,8% ankietowanych). Następne pytanie dotyczyło miejsca zamieszkania respondentów. Według uzyskanych odpowiedzi 126 osób (55,3%) mieszka w mieście, a 102 (44,7%) – na wsi.

Trzecie pytanie brzmiało w następujący sposób: *czy Pana/Pani zdaniem na terenie Pana/Pani miasta/wsi żyje się bezpiecznie?* Ankietowani mieli do wyboru odpowiedzi takie jak: bezpiecznie, raczej bezpiecznie, trudno powiedzieć, raczej niebezpiecznie, niebezpiecznie. Wyniki przedstawiono w tabeli poniżej.

Tabela 1. Poczucie bezpieczeństwa studentów w miejscu zamieszkania

Czy Pana/Pani zdaniem na terenie Pana/Pani miasta/wsi żyje się bezpiecznie?		
Odpowiedź	Liczba odpowiedzi	Procent
Bezpiecznie	106	46,5%
Raczej bezpiecznie	108	47,4%
Trudno powiedzieć	12	5,3%
Raczej niebezpiecznie	2	0,9%
niebezpiecznie	0	0%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Kolejne pytanie dotyczyło tego, czy ankietowani zauważają w swoim otoczeniu Ukraińców. Można było wybrać jedną z pięciu odpowiedzi: tak, raczej tak, trudno powiedzieć, raczej nie, nie. Rozkład odpowiedzi przedstawia tabela nr 2.

Tabela 2. Zauważalność osób narodowości ukraińskiej w najbliższym otoczeniu

Czy w Pani/Pana otoczeniu są zauważalne osoby narodowości ukraińskiej?		
Odpowiedź	Liczba odpowiedzi	Procent
Tak	128	56,1%
Raczej tak	35	15,4%
Trudno powiedzieć	12	5,3%
Raczej nie	29	12,7%
Nie	24	10,5%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Przedostatnie pytanie dotyczyło określenia, jaki, według ankietowanych, sąsiedztwo Ukrainy wpływa na polskie bezpieczeństwo. Przewidziano pięć odpowiedzi: pozytywny, raczej pozytywny, trudno powiedzieć, raczej negatywny, negatywny. Tabela nr 3 prezentuje rozkład odpowiedzi.

Tabela 3. Ocena wpływu sąsiedztwa Ukrainy na bezpieczeństwo

Jaki, według Pana/Pani, wpływ ma sąsiedztwo Ukrainy na bezpieczeństwo?		
Odpowiedź	Liczba odpowiedzi	Procent
Pozytywny	18	7,9%
Raczej pozytywny	45	19,7%
Trudno powiedzieć	119	52,2%
Raczej negatywny	38	16,7%
Negatywny	8	3,5%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Ankiety kończyło pytanie o to, jakiego rodzaju niebezpieczeństw respondenci obawiają się najbardziej. Zagrożenia zostały wybrane na podstawie ich wcześniejszej charakterystyki. Odpowiedzi ankietowanych ukazano w tabeli nr 4.

Tabela 4. Rodzaje zagrożeń ze strony Ukrainy

Jakiego rodzaju zagrożeń ze strony Ukrainy obawia się Pan/Pani najbardziej?		
Odpowiedź	Liczba odpowiedzi	Procent
Militarne	37	16,2%
Przestępczość zorganizowana	54	23,7%
Przemyt wyrobów akcyzowych (alkohol, papierosy)	57	25%
Nielegalna migracja	35	15,4%
Ekologiczne, np. zanieczyszczenie powietrza	7	3,1%
Spy historyczne	38	16,7%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych badań

Analizując wyniki ankiety, można zauważyć, że wyraźna obecność Ukraińców w społeczeństwie nie budzi obaw i nie powoduje poczucia braku bezpieczeństwa. Zauważono jednak falę migracji z Ukrainy. Ankietowanym trudno było określić, czy sąsiedztwo tego państwa wpływa w jakikolwiek sposób na polskie bezpieczeństwo. Badani obawiają się przede wszystkim przemytu wyrobów akcyzowych oraz przestępczości zorganizowanej.

Zakończenie

Na podstawie analizy literatury można zauważyć, że geopolityka i bezpieczeństwo to dwie oddziałujące na siebie dziedziny wiedzy. Aby zbadać bezpieczeństwo danego państwa, konieczna jest analiza jego otoczenia międzynarodowego. Stan bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego ma wpływ na pozycję międzynarodową i geopolityczną danego państwa, co widać na przykładzie Polski i Ukrainy. Aby móc dobrze przeanalizować stan polskiego bezpieczeństwa, trzeba zwrócić uwagę na jego sąsiadów i prowadzoną przez niego politykę zagraniczną.

Ukraina jest dla Polski jednym ze strategicznych partnerów, ale jednocześnie zagrożeniem ze względu na sytuację wewnętrzną w tym kraju. Słabe państwo ukraińskie nie jest w stanie rozwiązywać problemów wewnętrznych, takich jak: korupcja, bezrobocie, masowa migracja – zwłaszcza ludzi młodych – czy też wojna na wschodzie kraju. Im mniej stabilne państwo ukraińskie, tym mocniej zagraża ono Polsce. Pomoc w budowie silnego państwa powinna być jednym z priorytetów polskich władz, ponieważ Ukraina to swoisty bufor przed Rosją.

Wyniki ankiety dotyczącej poczucia bezpieczeństwa ze względu na sąsiedztwo Ukrainy pokazują, że ankietowanym trudno jest określić wpływ wschodniego państwa na bezpieczeństwo Polski. Respondenci czują się bezpiecznie w najbliższym otoczeniu, jednak obawiają się dwóch zagrożeń – przestępczości zorganizowanej oraz przemytu wyrobów akcyzowych. Zwrócenie uwagi na drugie z wymienionych wcześniej niebezpieczeństw może mieć związek z mieszkaniem w obszarze przygranicznym.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Bartosiak, J. *Rzeczpospolita między lądem a morzem. O wojnie i pokoju*, Zona Zero, Warszawa 2018.
- [2] <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035,MINISLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html>. [dostęp: 2.01.2021].
- [3] *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego*, Warszawa 2013.
- [4] http://www.bezpieczenstwoekonomiczne.pl/definicja_2.htm [dostęp: 2.01.2020].
- [5] Brzeziński, Z. *Wielka Szachownica*, Politeja, Warszawa 1998.
- [6] Cziomer, E. Zyblikiewicz, L. W. *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, PWN, Warszawa 2007.
- [7] http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2020/zb_chuselnist%202019.pdf. [dostęp: 13.04.2021].
- [8] <https://dzieje.pl/aktualnosci/akcja-%E2%80%9EWisła%E2%80%9D> [dostęp 6.05.2021].
- [9] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/geopolityka;3904975.html>. [dostęp: 9.12.2020].
- [10] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska;4169123.html>. [dostęp: 15.04.2021].
- [11] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Gospodarka-Przemysl;4575032.html>. [dostęp: 16.04.2021].
- [12] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Warunki-naturalne-Bogactwa-mineralne;4575153.html>. [dostęp: 16.04.2021].
- [13] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Warunki-naturalne-Gleby;4575155.html>. [dostęp: 15.04.2021].
- [14] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Warunki-naturalne-Ukszaltowanie-powierzchni;4575160.html>. [dostęp: 15.04.2021].
- [15] <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polska-Warunki-naturalne-Wody;4575161.html>. [dostęp: 15.04.2021].
- [16] Fehler: W. *O pojęciu bezpieczeństwa państwa*. [w:] [red.] W. Śmiałek, J. Tymanowski, *Bezpieczeństwo państw i narodów w procesie integracji europejskiej*, Adam Marszałek, Toruń, 2002.
- [17] https://geopolityka.net/pojecie-bezpieczenstwa/#_ftn1 [dostęp: 21.12.2020].
- [18] Haliżak, E. *Geoekonomika – nowy wymiar bezpieczeństwa narodowego Polski*, [w:] Haliżak, E. (red.), *Bezpieczeństwo narodowe Polski: geopolityczne i geoekonomiczne uwarunkowania*, Adam Marszałek, Toruń 1995.
- [19] Haliżak, E. Kuźniar, R. (red), *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2006.
- [20] *Informacja statystyczna za 2020 r.*, Komenda Główna Straży Granicznej, Warszawa 2021, <https://www.strazgraniczna.pl/pl/granica/statystyki-sg/2206,Statystyki-SG.html>. [dostęp: 21.05.2021].

- [21] Jakubczak, R. Flis, J. (red) *Bezpieczeństwo Narodowe Polski w XXI wieku. Wyzwania i strategie*. Bellona, Warszawa 2006.
- [22] Jaroszewicz, M. Małynowska, O. *Najnowsza migracja z Ukrainy do Polski: (nie)stały fenomen?*, <https://www.batory.org.pl/upload/files/Programy%20operacyjne/Forum%20Idei/Najnowsza%20migracja%20z%20Ukrainy.pdf> [dostęp: 04.05.2021].
- [23] Klimecki, M. *Polsko-ukraińska wojna o wschodnią Galię 1918–1919 r. Polskie spojrzenie*, [w:] *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 18/2009
- [24] Kitler, W. *Bezpieczeństwo Narodowe RP, Podstawowe kategorie, Uwarunkowania*, System. Akademia Obrony Narodowej, Warszawa, 2011.
- [25] Kompała, D. *Pojmowanie bezpieczeństwa militarnego, Obronność*. Zeszyty Naukowe 3(15) /2015.
- [26] Krzykowski, P. Kubaszczyk, T. Żyła, M. *Ukraina jako obszar walki o wpływy i rywalizacji międzynarodowej*, Akademia Sztuki Wojennej, Warszawa 2019.
- [27] Macała, J. *Czym jest geopolityka? Spory wokół jej definicji*. [w:] (red). Z. Lach, J. Wendt, *Geopolityka. Elementy teorii, wybrane metody i badania*, Instytut Geopolityki, Częstochowa 2010.
- [28] Makar, J. *Współczesne stosunki ukraińsko-polskie w kontekście procesów integracji europejskiej*, Wschód Europy, Vol 2, No 2 (2016).
- [29] Mironowicz, E. *Polityka zagraniczna Ukrainy. 1990-2010*, Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, Białystok 2012.
- [30] Moczulski, L. *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Bellona, Warszawa 2010.
- [31] <http://pl.maps-of-europe.com/maps/maps-of-ukraine/administrative-map-of-ukraine>. [dostęp: 7.04.2021].
- [32] https://pl.wikipedia.org/wiki/Polska#/media/Plik:Poland_in_European_Union.svg. [dostęp 15.04.2021].
- [33] [https://pl.wikipedia.org/wiki/Ukraina#/media/Plik:Ukraine_\(claims_hatched\)_in_Europe.svg](https://pl.wikipedia.org/wiki/Ukraina#/media/Plik:Ukraine_(claims_hatched)_in_Europe.svg). [dostęp:7.04.2021]
- [34] <https://sjp.pwn.pl/sjp/geopolityka;2559126.html>. [dostęp: 9.12.2020].
- [35] J. Skrzyp, *Geostrategiczne położenie Polski*, Warszawa 1998.
- [36] *Stan i struktura oraz ruch naturalny w przekroju terytorialnym w 2020 r. Stan w dniu 30 czerwca*: <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stan-i-struktura-ludnosci-oraz-ruch-naturalny-wprzekroju-terytorialnym-stan-w-dniu-30-06-2020,6,28.html>. [dostęp:16.04.2021].
- [37] <https://strategyandfuture.org/znaczenie-obszarow-buforowych/>. [dostęp: 3.03.2021].
- [38] [//www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/9142,Skuteczni-i-nowoczesni-Straz-Graniczna-w-przedniutrzydziestolecia.html?fbclid=IwAR3YjzfDScjesTJ9gRGmKpFrwQobwg1zln6xVfqj2RzNUbfpip14LtTlif](http://www.strazgraniczna.pl/pl/aktualnosci/9142,Skuteczni-i-nowoczesni-Straz-Graniczna-w-przedniutrzydziestolecia.html?fbclid=IwAR3YjzfDScjesTJ9gRGmKpFrwQobwg1zln6xVfqj2RzNUbfpip14LtTlif) [dostęp: 16.05.2021].
- [39] *Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa Polski*. [w:] Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011.
- [40] Sykulski, L. *Geopolityka. Słownik terminologiczny*, PWN, Warszawa 2009.
- [41] Sykulski, L. *Geopolityka – zakres znaczeniowy pojęcia* [w:] (red). Sykulski, L. *Przestrzeń i polityka, Czynniki geograficzne w badaniach geopolitycznych*, Polskie Towarzystwo Geopolityczne, Częstochowa 2013.
- [42] Ściborek, Z. Wiśniewski, B. Kuc, R Dawidczyk, A. *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Podręcznik akademicki*, Adam Marszałek, Toruń 2020.
- [43] Telega, I. *Kształtowanie polityki ekologicznej Ukrainy*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, nr 860, 2011.

-
- [44] *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Ukrainą o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy z 18 maja 1992 roku*, Dz. U. RP 1992, nr 125, poz. 573.
- [45] http://www.ukrcensus.gov.ua/ukr/laws/2020/kmu_1542-p.pdf. [dostęp: 13.04.2021].
- [46] Zastawnyj, F. Kusiński, W. Ukraina Przyroda - Ludność – Gospodarka, Dialog, Warszawa 2003.
- [47] <https://zbrodniawolynska.pl/zw1/historia/146,Ludobojstwo-OUN-B-i-UPA-na-Polakach.html>. [dostęp: 6.05.2021].
- [48] <https://zbrodniawolynska.pl/zw1/sledztwa/158,Sledztwo-w-sprawie-zabojstwa-w-dniach-1-3-marca-1945-r-wPawlokomie-ponad-368-ob.html> [dostęp: 6.05.2021].
- [49] Zięba, R. *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje - struktury - funkcjonowanie*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 1999.

